

KIS-349 – Rizhoù kemezañ

(GE – 21 12 87)

Poent loc'hañ an notenn-mañ eo an evezhiadenn graet gant JE & PH : "Un elfenn ventadus ne vez nag uhel hag izel a priori", kemeret ganto da arguzenn evit na luniañ anv ur ventenn diwar-bouez an adanv *uhel*. Seurt arguzenn 'm eus dizarbennet e KIS-324, La-08, pp. 274 hh. : "Diwar ar mare ma tebarzher d'ur ger tennet eus ar yezh voutin un arver jedoniezhel, e neptuer ennañ pep arver all ; pa zegaser Br. *braster*, Gl. *grandeur*, Sz. *magnitude*, Al. *Grösse* e yezh ar ventawouriezh, e lakaer e-maez kont perzhiadur an termenou-se er c'houbladoù kendaveat *bras/bihan*, *grand/petit*, *magnus/parvus*, *groß/klein* ; heñvel dra evit Br. *ec'honder*, *kreñvder*, *uc'hder*" (id., p. 281).

Fellout a ra din digej ar reolenn o c'hoari amañ ha diskouez ned eo ket hevelep "neptuadur a bep arver all" un tun a yezhouriezh nemedennek.

Pa lavarer : "Nerzhok eo Per. Dinerzh eo Yann", e touger **barnadennoù enlenadelezh** ; pa lavarer : "Nerzhokoc'h eo Per eget Yann", e touger ur **varnadenn daveadelezh** (sl. KIS-093, La-05, pp. 69 hh.). Merkomp ne c'haller dougen ar barnadennoù enlenadelezh diaraok hep emplegañ ur **skeul daveiñ** : ne c'haller kenkoulz all dougen ar varnadenn daveadelezh hep lakaat e penn kont un **doareenn enlenat** da Per ha da Yann, o nerzh. **Divoudoù** ar barnadennoù eo Per ha Yann.

Bremañ mar kemerer da **zivoud** gant sell ar ventawouriezh an *nerzh* e-unan, en en despizer dre an daveadelezh hepken : "Liesâd un tolz dre ur c'hwimm eo an nerzh" (war se, sl. KIS-110, La-06, pp. 43 hh.). E seurt despizadur, e tianavezer pep enlenadelezh d'an divoud ; emeur en daveadelezh pur hag an despizadur a wisk furm un **arunderc'had**, un **daotologiezh** (sl. *Emsav* 126, pp. 16 hh.). Endra oa divoudoù ar prezeg boutin **anienoù** (Per, Yann) na c'halled sevel etrezo daveadoù nemet dre zegas e penn kont un doareenn enlenat dezho (o nerzh), ez eus un **hennad** hepken eus divoud ar ventawouriezh (sl. KIS-093, id.)

Termet eo bet ar **gemez** evel pennaenn an diazalc'h en un heulennad (sl. *Emsav* 126, id.), eleze e nep prezeg. **Aregañ** a reer eus ar c'hemezañ poelloniell (sl.

KIS-064, La-04, pp. 46 hh.), anezhañ ur prezeg arunderc'hadek (“Dezvoù ar boelloniezh n'int ket estreget arunderc'hadou” L. ROUGIER, *Tr. de la conaiss.*, p. 125). Aregañ pur, arunderc'hadek eo enta ar c'hemezañ mentawouriel : ennañ n'eus nemet meizadoù peurzespizet, klok, jedoniekadus ; kenkoulz eo al lakadenn : “Liesâd un tolz dre ur c'hwimm eo an nerzh” hag an atalad : $M^{\alpha}L^{\beta}T^{\gamma}$ (war se, sl. KIS-100, La-05, pp. 81 hh.)... Divellsteriekaet eo bet ar ger *braster* ha dibourc'het diouzh pep arveradusted e-ser barnadennoù enlenadelezh ha daveadelezh war nep divoud all : aroueziñ a ra un divoud ha nepred un doareenn. Un divoud eo an nerzh, un divoud all eo ar c'hwimm, hogen ne c'haller dougen warno barnadenn daveadelezh ebet o lakaat e penn kont un doareenn enlenat dezho ; an daveadelezh etrezo zo pur, arunderc'hadek, kuit a bep enlenadelezh, evel ma vez etre hennadoù.

Kemmoù enta zo c'hoarvezet e staelad ar ger *braster* da geñver e dremen eus al lavar pemdeziek (“Bras eo Per. *Braster* Per”) da hini ar ventawouriezh (“*Braster* : meizad hollek eus ar furm $M^{\alpha}L^{\beta}T^{\gamma}$ ...”). Lakaet er-maez ar graoñell voutin o kantreizhañ an amprest (“ment” Per zo ur *regad*, unan eus ar *brasterioù* mentawouriel), ez eus etre an daou staelad eus ar ger diforc'hioù luniadur (mellsteriek ~ divellsteriek), steradur (oc'h aroueziñ un doareenn ~ oc'h aroueziñ un divoud), arveradur (er barnadennoù enlenadelezh ha daveadelezh ~ en arunderc'hadou) ; diforc'hioù oc'h azonañ an treuzfurmadur ez eo debarzh un termen d'ur rizh **kemezañ** desavelet : an **aregañ**. Kinnig a ran envel hevelep debarzh an **degemezañ**, ha **reolenn an degemezañ** ar reolenn yezhouriezh oc'h ober meiz war an “neptuadur a bep arver all” usveneget, seurt diskoultrañ renet war gerioù ar prezeg boutin e sell d'o arver en ur prezeg all.

Emañ ar c'hemezañ aregel en e furm bur e prezeg ar ouezoniezh ; hag en e furm gemmesk er prezeg pemdeziek : bezant eo e nep heulennad lavar diwar ma c'hoari enni ar poellata. Mar lavaran : “Gleb eo an hent : kouezhet ez eus glav”, e ran un dezreadenn, hag en elfennadur a rin eus an heulennad-se e stadin bezañ ur gwiskad kemezañ aregel : e bevennoù an dezreadenn ez eo arunderc'hadek an div lakadenn. War un dro, hag ouzhpenn, ez eus anezho o-div barnadennoù (enlenadelezh pe daveadelezh) o kaout o diazalc'h eus ar c'hantouezañ. En tu all da ziazalc'h poellel an dezreadenn ez eus d'an heulennad un **diazalc'h kantouezel**, eleze ur gwiskad kemezañ anaregel, diwar gantouez, pe **kemezañ kantouezel** (kevenebet ouzh ar **c'hemezañ poellel** ez eo an aregañ), a c'haller envel c'hoazh **kemezañ deberzhel** (o tennañ e ziazalc'h eus an deberzhioù kantouezel, kevenebet ouzh ar **c'hemezañ retvezel**, anvad all an aregañ, pa denn e ziazalc'h eus retvez ar poell).

"Une proposition est dite **contingente** si la vérité ou la fausseté du rapport qu'elle annonce est connue par l'expérience seule, et non par la raison." (A. LALANDE, *Voc. Phil.*, p. 182.)

"**Deberzhel** a lavarer ez eo ul lakadenn mar bez anavezet dre ar c'hantouezañ hepken, ha n'eo ket dre ar poell, gwirder pe diwirder ar c'heñver dezrevellet ganti."

Dre benn ma vez meur a wiskad kemezañ ouzh e ober, e c'haller deskrivañ ar prezeg pemdeziek evel **prezeg lieskemezadek**.

Er pennad "Logoz, logik", *Emsav* 126, pp. 16 hh., e raen anv a **gemezañ anaregel**. Dereout a ra an anvad-se ouzh ar c'hemezañ kantouezel emañ o paouez menegiñ. En hevelep pennad e roen skouer ar varzhoniezh, gant gwerzenn Alan Botrel :

"**Bed** zo **klod**, **pred**er zo **ti**."

Ur rizh all a gemezañ anaregel a zizoloomp amañ : ar **c'hemezañ kanteulel**, eleze ar prezeg o tont e ziazalc'h eus par ar c'hanteulioù. A-gevenep, e c'hellomp ober **kemezañ kanteulel** eus ar rizhoù kemezañ all hon eus bet tro da zeskrivañ abaoe derou an notenn-mañ : rak, koulz er c'hemezañ aregel, koulz er c'hemezañ kantouezel, emañ an diazalc'h da gavout e par an arganteulioù.

Daoust ha rizhoù kemezañ all zo d'ar varzhoniezh estreget ar c'hemezañ kanteulel ? Lavarout : "Bed zo klod" a ve divarc'hus d'ur skouarn o c'hortoz prezeg pemdeziek ; trozañ a ra ar c'hemezañ aregel hag, evit doare, ar c'hemezañ kantouezel ivez ; ur yezhoniour a dermenfe seurt trozad arganteulel evel un **dareulad** ha, resisoc'h, ul **leterc'had**. Ha dav e ve, e-kichen ar c'hemezañ arganteulel, savelañ ur rizh prezeg o kaout diazalc'h dre an trozañ arganteulel, a ve ar **c'hemezañ dareuladel** ? Ur rizh silwink e ve, rak dre istor pep yezh e stadomp ez adkouezh abred pe ziwelzhat an dareuladoù er prezeg boutin hag ez a an trozad da reolad — ul leterc'had e voe da gentañ "troad an daol" a-raok bezañ un droienn voutin — hag ez eo an dareulañ, an trozañ arganteulel, un arc'hwel eus ar c'hemezañ arganteulel. Neoazh e rankomp anaout ned a ket pep trozad da reolad, ne adkouezh ket pep dareulad er prezeg pemdeziek ; bihan-kaer eo chañsoù un droienn evel "Bed zo klod" da vezañ lod er skiant voutin, er c'hemezañ kantouezel. Pa nad eo na kantouezel nag aregel en he staelad a vremañ, klaskomp enta pelec'h he rummañ. Neuz un arunderc'had zo dezhi. Klaskomp deskrivañ al leterc'had ez eo evel un arunderc'had a rizh dibar. An arunderc'had aregel a ro an tu da c'havaelañ ur meizad dre e ginnig dindan div pe lies furn ; dre reolenn ez eo ar meizad-se un arganteul peurzespizet, kloz, sonnet en ur

c'heñver diflach gant an daou pe al lies kanteul arunderc'hadek : ha p'en derc'hennfed dre "nerzh" pe dre "liesad un tolz dre ur c'hwimm", hon eus afer ouzh an hevelep meizad termenet ur wech da vat e-barzh prezeg ar ventawouriezh. E kemm, ar pezh a anvin an **arunderc'had gweudel** evel m'en kaver e leterc'had ar varzhoniezh ne ro ket krap war un arganteul sonnet ; enderc'hel a ra, en eneb, da azgwelout diziwezh arganteulioù he daou dermen war glask d'ur c'hefleuniadur bepred ampellet. Anat eo n'eus arunderc'had ebet er prezeg boas etre "bed" ha "klod" ; dodañ an arunderc'had "bed zo klod" zo gervel da azgwelout arganteulioù an daou dermen war-benn diraez an hevelepted dodet.

Splann enta ar c'hemm etre an daou arunderc'had. Un **disoc'h** eo an arunderc'had aregel : daou pe lies hent o tifourkañ war un ergorenn, ouzh he savelañ da ergeñverenn unel a-dal da zaou pe lies kanteul. Un **diloc'h** eo en eneb an arunderc'had gweudel : ne c'haller ket chom gant ul lakadenn anster diouzh ar savboentoù ken kantouezel, ken aregel ; unan a zaou, pe e pella al lenner diouzh ar pezh a zo dezhañ amoediezh, pe e kav en anster ur broud da vont pelloc'h davit ster : petra e steriegezhioù ketep ar gerioù "bed" ha "klod" a yafe en ur c'heñver a hevelepted ? Hag o vezañ ma van teusk an imbourc'h war ar steriegezhioù beziat, e stag da imbroudiñ, da dreiñ ouzh ar steriegezhioù bezus. Hag amañ c'hoazh div dro : pe furmek rik eo ar c'heñver arunderc'hadek kinniget, frouezh da stuz bred pe da stuziadur an aozer, a-zalc'h diwar-bouez ar c'hemezañ kanteulel hepken, hag e chom al lenner e fri war ar gloued nemet e ve amatour c'hoarioù gerioù pe lizheregour ; pe test eo an eread d'ar pezh a'm eus deskrivet evel **ergeñveriñ hontreat**¹ : dre ur moned digent etrezek an traoù ez eo bet diskogellet an arganteulioù, lakaet loc'h enno — an arunderc'had (e stumm ul leterc'had pe forzh pe zareulad) o vezañ aze da verkañ durc'hadur an diloc'h, da **arhentañ** kentoc'h eget da **aroueziñ**. Evel ma tennas ar barzh eus e gorf ar "c'horf" orinel a arouezioù — an dareuladoù da atel dezhañ —, ez eo al lenner galvet d'e dro da amprouiñ e gorf ouzh an ode digunvez dalc'het digor gant an arunderc'had diac'hinek ; ouzh hemañ e tereo an adanv **gweudel** mar kav al lenner gantañ an dro da **hontren**, da ergeñveriñ en tu all d'an arganteulioù, da voulc'hañ monedoù nevez etrezek an traoù. Alese un dezverk all eus ar prezeg gweudel : tra ma'z eo kreizet ar prezeg aregel war e geñver stabil ouzh e ergeñverennoù (an devoud NERZH oc'h amparañ gant ar meizad "nerzh" hag e ganteulioù en holl yezhoù un adeilad divrall), ez eo kreizet ar prezeg gweudel war un **ankeñver** : barrennet emañ ennañ ar c'heñver kanteul-arganteul-ergeñverenn, ken ma'z eus anezhañ ul lec'h a arhentoù, a vezusterioù : an dro eo da ergeñveriñ dre hentoù digent — digent zoken e-

¹ A-zivout meizad an *hontren*, sl. KIS-091, La-05, p. 66 ; La-08, p. 516.

keñver an hent nevez digoret gant an aozer, evel ma'z eo digent e-keñver ar “c'horf” nevez a arouezioù kenderc'het gant ar barzh ar “c'horf” nevez tennet eus e gorf gant al lenner. Tri zonkad a vez d'ar varzhoniezh : pe menel e limboù an anster, pe enderc'hel d'an hontren ha bevañ keit ma vez lennerion oc'h arloezin diwarni hentoù etrezek an traoù, pe mervel d'an deiz ma chom kantet an ergeñveriñ diwarni e roudoù an ergeñveriñ (hontreat) kent eleze ma'z a da arreat. War gement-se e'm eus pleustret e'm displegadenn *Traduire en poésie*¹. An troer skolek a ray un droidigezh arreat, **hevelebiezh soliad**, evel ma lavaromp c'hoazh, etrezi hag ar varzhoneg orin ; an troer diles, dre ergeñveriñ hontreat, a denno eus e gorf ur varzhoneg a vo en ur c'heñver a **hevelebiezh nidiadel** ouzh ar varzhoneg orin.

Goude diskouez ez eus ur **c'hemezañ gweudel** andireadus d'ar c'hemezañ dareuladel (ne spir ket trozañ arganteulioù d'ober gweud), penaos e savlec'hiañ e-skoaz ar rizhoù kemezañ arganteulel (poellel, kantouezel) ha kanteulel ? Pa na vez ket roet e ziazalc'h da **vezant er** c'hanteulioù pe en arganteulioù, met da **vezus dre** an ergeñveriñ, e c'hell dereout outañ an anvad **kemezañ ergeñveradel** pe c'hoazh **kemezañ hontreadel** da bouezañ war an distremen arganteulel a zo dezhañ da lezenn. Un doare pouezus all anezhañ a c'haller lakaat e penn-kont : an arunderc'hadoù gweudel ned int ket dodet etre meizadoù kloz, peurzespizet, diflach evel ma'z eo an arunderc'hadoù aregel, pa vez ganto ar "meizadoù" digor, amzespiz, fiñvus, o c'houlenn azgwel diziwezh : n'int ket lec'h an dezren nag an arren, met ode d'an hontren. Seurt durc'hadur war gerc'h d'un diazalc'h bezus, seurt amparañ amzerel (sl. La-08, p. 516) dre vuhezioù an aozer hag ar remziadoù lennerion, a gantreizhfe ivez an anvad **kemezañ diazerc'h** a-gevenep d'ar rizhoù **kemezañ diazremm** soliet o diazalc'h er bezant. O vont betek penn, e c'hallfed gounit korvo eus termenoù evel **angavael**¹, **ankeñver**, **andiazalc'h**..., gant diwall neuze diouzh ar skoilh nihilour : rak freuzañ an diazremm ne spir ket evit ober d'an diazerc'h nodiñ. E gwir, setu ni degouezhet er par ma ne c'hell ken hon tralavar war ar gweud na zont da weud e-unan, o wiriañ lakadenn Bonnefoy "ez eo ar gweud un deologiezh nac'hek"², un angavael, un ankeñver, un andiazalc'h, un ankemezañ, un anlavar, un tav...

Lieskemezadeg eo ivez ar varzhoniezh, ya n'eus a varzhoniezh avat hep kemezañ hontreadel. A-walc'h eo emichañs d'an dilentanted ar c'hemezañ kanteulel ; hemañ ne oufe bezañ estreget un arvez eus unded ar “c'horf” a arouezioù oc'h eskoriñ

¹ Colloque sur la Traduction de Poésie, “Tombées de la Nuit”, Roazhon, d'ar 6 Gouere 1987.

¹ A-zivout keal an *angavael*, sl. La-08, pp. 516, 517.

² Yves BONNEFOY, *L'Improbable*, Mercure de France, 1959.

e-ser an ergeñveriñ hontreat end-eeun³. Penaos, en un heulennad a dremener da varzhoniezh, dinoiñ ar gavadenn galvezel, al leterc'had anarhentus, hag anaout ar gweud gwirion ? An amzer eo ar maen-touch nemetañ : lezet al lenner an heulennad da labourat e gorf ha deiz pe zeiz ez anado an diles pe an darrizh ez eo.

Degemezañ 'm eus graet a dreuzfurmiñ ar gerioù pemdeziek e-ser o adplantañ er prezeg aregel. Un degemezañ a ren ivez ar barzh war lavar ar pemdez. Kement a rizhoù **degemezañ gweudel** ez eus hag a weudourion. Lavarout ne c'haller ken ez eo an degemezañ gweudel unan peurzalc'hus, rak n'eus termen ebet da dreizh ar gerioù e tu an diazerc'h ; un asikañ eo o c'has betek an dic'her.

*“Käme,
käme ein Mensch,
käme ein Mensch zur Welt, heute, mit
dem Lichtbart der
Patriarchen : er dürfte,
sprach er von dieser
Zeit, er
dürfte
nur lallen und lallen
immer, immer-
zuzu.”* (Paul CELAN, *Strette*, Paris 1971, p. 30.)

[E teufe,
teufe un den, teufe un den er bed, hiziv, gant
barv goulou an
Ezhec'h Veur : eñ n'oufe,
e komzfe a'r seurt
amzer, eñ
n'oufe
ken hakiñ, ha hakiñ
atav, 'tav, hep
arsav.]

---

³ Sl. “Lettre à Denise Le Dantec”, *Poésie Bretagne* 6, p. 8, 1985.